John Knox a Christopher Goodman v (ne)smrtném boji proti ženám, panchartům a cizincům¹

MIROSLAV BENEŠ

John Knox² a Christopher Goodman³ dodnes patří mezi známější protestantské kazatele a reformátory, kteří v průběhu 16. století na Britských ostrovech kritizovali ženská nástupnická práva a šířili své radikální názory na dobové politické dění, zkaženost římsko-katolické církve a úpadek lidské morálky. Není proto překvapením, že jejich životním osudům a náboženské tvorbě byla v rámci britské historiografie věnována značná pozornost. Totéž se však nedá říct o dosavadním zájmu české historiografie, jejíž pozornost se zcela logicky obracela spíše ke zkoumání domácích osobností spojených s reformačním hnutím. Třebaže byla uvedena jména obou reformátorů v roce 2011 v knize Martina Wernische, jejich celoživotní úsilí si zajisté zaslouží více pozornosti.⁴ Dosavadní texty autora této studie se věnovaly rozboru jejich politicko-náboženských traktátů, které však doposud nebyly podrobeny srovnání.⁵ Protože se o komparaci životních cest a tvorby obou autorů vystavěné na práci se sdílenými motivy obsaženými v jejich textech – s vládou žen, kritikou jejich nemanželského původu, nároků na trůn a sňatků s cizinci, doposud nikdo nepokusil, pokusí se tak učinit následující příspěvek.

¹ Tato studie byla podpořena grantem Specifického výzkumu Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové, č. 2113/2019. Všechny uvedené překlady jsou dílem autora.

² Johnu Knoxovi se ve svých výzkumech věnovala Jane DAWSON, *John Knox*, New Haven 2015; TÝŽ, *Scotland Re-formed, 1488–1587*, Edinburgh 2007; Roger MASON, *John Knox and the British Reformation*, Ashgate 1998; TÝŽ, *John Knox on Rebellion*, Cambridge 1994; Gordon DONALDSON, *The Scottish Reformation*, Cambridge 1960.

³ Více se o životě a kazatelské činnosti Christopera Goodmana Jane DAWSON – Lionel GLASSEY, *Some Unpublished Letters from John Knox to Christopher Goodman*, *The Scottish Historical Review* 84, 2005, s. 166–201; David WOLLMAN, *The Biblical Justification for Resistance to Authority in Ponet's and Goodman's Polemics*, *The Sixteenth Century Journal* 13, 1982, s. 29–41; Dan DANNER, *Christopher Goodman and the English Protestant Tradition of Civil Disobedience*, *The Sixteenth Century Journal* 8/3, 1977, s. 60–73; Michael WALZER, *Revolutionary Ideology: The Case of the Marian Exiles*, *The American Political Science Review* 57, 1963, s. 643–654; Samuel KNOX, *Christopher Goodman – A Forgotten Presbyterian*, *Journal of the Presbyterian Historical Society* 28, 1950, s. 221–232.

⁴ Martin WERNISCH, *Politické myšlení evropské reformace*, Praha 2011.

⁵ Miroslav BENEŠ, *Obhajoba oprávněného vzdoru vůči svrchovaným vládcům v díle Christopera Goodmana*, *Theatrum historiae* 26, 2020, s. 25–49; TÝŽ, *Obludná nadvláda žen nad životem a tvorbou Johna Knoxe*, *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy* 11, 2020, s. 13–30; Miroslav BENEŠ, *První zatroubení polnic proti obludné nadvládě žen*, *Východočeské listy historické* 41, 2019, s. 87–105.

Díky řadě podobností jak v oblasti osobního, tak profesního života představují oba kazatelé, respektive jejich kritická díla, ideální předmět zkoumání pro tuto komparativní studii, jejímž cílem není pouhé představení životních a tvůrčích peripetií Johna Knoxe a Christophera Goodmana, nýbrž snaha o nástin klíčových událostí, které oba reformátory názorově utvářely a nasměrovaly je k sepsání jejich nejznámějších politicko-náboženských traktátů kritizujících období vlády ženských panovnic – *Prvního zatroubení polnic proti obłudné nadvládě žen*⁶ a *Jak by svrchovaní vládci měli naslouchat svým poddaným: A kdy je možno jim dle Božích zákonů odmítnout poslušnost a vzdorovat*.⁷ Dalším z cílů této práce je srovnání argumentů, s nimiž ve svých textech oba autoři pracovali. Z důvodu výrazné odlišnosti obou výše zmíněných děl, lépe řečeno obou autorských přístupů, budou stěžejní body Knoxova a Goodmanova díla rozděleny do několika tematických okruhů. Ty tvoří komparaci jejich argumentů namířených nejprve proti ženám a jejich nárokům na vládu nad královstvím, a poté proti panchartům a cizincům, které představují teorii oprávněného vzdoru proti nedobrym panovníkům.

Všechny cesty vedou do Ženevy

Původ a mládí Johna Knoxe a Christophera Goodmana jsou dodnes nejméně zmapovanými obdobími jejich životů. Jisté však je, že většinu dochovaných údajů o datu a místě svého narození a rodinném zázemí poskytli oba kazatelé až po příchodu do švýcarského města Ženevy, ve kterém řadu let působili jako duchovní vůdci anglických a skotských protestantů, kteří byli kvůli své víře nuceni opustit svou vlast a odejít do evropského exilu. John Knox se narodil do rodiny menších farmářů a obchodníků v rozmezí let 1514–1515 ve skotském příhraničním městě Haddingtonu.⁸ Oproti tomu Christopher Goodman pocházel z anglického města Chester, kde se někdy v letech 1517–1519 narodil do rodiny zdejšího starosty Williama Goodmana a jeho ženy Margaret.⁹ I přes různé spekulace o věku a původu obou jmenovaných lze s jistotou říci pouze to, že John Knox byl o několik let starší než Christopher Goodman, přičemž oba pocházeli z rodin, které si mohly dovolit zajistit svým synům alespoň základní vzdělání. Na něj John Knox později navázal studiem teologie na skotských univerzitách v Glasgow a Saint Andrews,¹⁰ zatímco Christopher Goodman vystudoval teologii na univerzitě v Oxfordu.¹¹

⁶ Marvin MARLOW (ed.), *The Political Writings of John Knox*, Washington 1985.

⁷ Patrick POOLE (ed.), *Christopher Goodman, How Superior Powers Ought To Be Obeyed By Their Subjects: And Wherein They May Lawfully By God's Word Be Disobeyed And Resisted*, Ženeva 1558 – dostupné online (<http://www.constitution.org/cmt/goodman/obeyed.htm>, 22. 07. 2019).

⁸ J. DAWSON, *John*, s. 28–37.

⁹ S. KNOX, *Christopher*, s. 221–222.

¹⁰ J. DAWSON, *John*, s. 28–37.

¹¹ S. KNOX, *Christopher*, s. 221–222.

Další a zcela zásadní podobností obou mužů bylo přestoupení k protestantské víře během univerzitních studií. Jak John Knox, tak Christopher Goodman pocházeli z rodin, které se spolu s většinou populací Bristkých ostrovů v popisované době hlásily k římsko-katolické církvi. Ale v průběhu let strávených v univerzitním prostředí došlo k výrazné proměně Knoxových i Goodmanových politických a náboženských názorů a jejich konverzi k protestantismu. V případě Christophera Goodmana se bohužel nedochovaly žádné záznamy, které by vysvětlovaly jeho přestup k anglikánům, proto je možné pouze spekulovat, zda hlavní díl zásluh patřil univerzitním profesorům, samotnému studiu nebo jeho osobním negativním zkušenostem s římsko-katolickým kněžstvem. Johna Knoxe během studií zásadním způsobem ovlivnil radikální skotský teolog George Wishart, který ve svých kázáních silně kritizoval zkaženost římsko-katolické církve ve Skotsku.¹² Z tohoto důvodu se dá usuzovat, že to byl právě on, kdo Johna Knoxe přivedl k protestantské víře.¹³

Po skončení studia a vysvěcení na kněze se oba kazatelé začali věnovat výkonu svého povolání. Pro Goodmana to byla léta strávená v poklidu, ale pro Knoxe znamenala zásadní zvrat a zdroj pozdější nenávisti vůči Francii a Francouzům. John Knox se totiž po svém vysvěcení vydal na cesty po Skotsku, během nichž se snažil přesvědčit skotské obyvatelstvo, aby konvertovalo k protestantské víře. Ve stejné době byl ale zadržen a jako kacíř odsouzen a následně upálen Knoxův mentor George Wishart. Jeho upálení popudilo jeho následovníky a záhy vyvrcholilo až ve vraždu Wishartova soudce, kterým byl římsko-katolický kardinál Beaton. Na Beatonovy vrahy následně udeřila francouzská armáda, která v rámci spojeneckých smluv mezi Francií a Skotskem obývala několik opevnění v blízkosti anglických hranic. Nešťastnou shodou okolností byl při tomto zásahu zadržen i John Knox, který byl spolu s ostatními protestanty odsouzen k devatenácti měsícům galeji.¹⁴ Není nutno dodávat, že devatenáct měsíců strávených na francouzských galejích se negativně podepsalo jak na jeho zdravotním stavu, tak na vztahu ke všemu francouzskému. Po skončení trestu se Knox odmítl vrátit do rodného Skotska, které bylo díky skotské královně-vdově Marii de Guise pod silným francouzským vlivem.¹⁵ Proto

.....
¹² Georgovi Wishartovi se ve svých výzkumech věnoval David THOMPSON, *George Wishart. The Man Who Roused Scotland*, Edinburgh 1952; William CRAMOND, *The Truth about George Wishart, the Martyr*, Montrose 1898.

¹³ J. DAWSON, *John*, s. 28–37.

¹⁴ David LAING (ed.), *The Works of John Knox III*, Edinburgh 1846, s. 3–4.

¹⁵ O Marii de Guise blíže Stuart CARROLL, *Martyrs and Murderers: The Guise Family and the Making of Europe*, Oxford 2009; Marcus MERRIMAN, *The Rough Wooings: Mary Queen of Scots, 1542–1551*, East Ponton 2000.

se Knox raději vypravil do Anglie, kde podobně jako Christopher Goodman sloužil králi Eduardovi VI. z rodu Tudorců.¹⁶

Klidná léta Eduardovy vlády ovšem záhy skončila, roku 1553 mladý král zemřel a nezanechal po sobě žádné potomky. Na anglický trůn proto usedla jeho nejstarší nevlastní sestra Marie I. Tudorovna,¹⁷ která byla dcerou Jindřicha VIII. Tudora¹⁸ a jeho první manželky Kateřiny Aragonské.¹⁹ Marie Tudorovna se stejně jako její matka hlásila k římsko-katolickému vyznání a byla pevně rozhodnuta, že je její povinností, aby Anglii přivedla zpět na „správnou cestu“ a zbavila ji protestantských tmářů a kacířů. Z tohoto důvodu již krátce po svém nástupu na trůn vydala sérii zákonů a nařízení,²⁰ jejichž prostřednictvím dala všem Angličanům na výběr mezi návratem zpět k římsko-katolickému vyznání a ztrátou veškerých titulů, majetku a následným odchodem do evropského exilu.²¹ Většina anglických protestantů nechtěla opustit své rodiny, úřady ani majetek, proto přijala Mariinu nabídku a přestoupila zpět na katolickou víru. Část protestantů, mezi které patřili i Knox s Goodmanem, se však rozhodla odejít a vyhledat azyl na území pevninské Evropy.

Jak pro Johna Knoxe, tak pro Christophera Goodmana představovala léta strávená ve službách Eduarda VI. nejlepší období života. Možná právě proto na ně nenadálá změna anglických poměrů zapůsobila natolik silně, že se stala klíčovým stimulem jejich pozvolné radikalizace, kterou během let přizívalo již zmíněné evropské vyhnanství.²² Oba kazatelé opustili Anglii nezávisle na sobě, je však prokázáno, že se ještě před odchodem do exilu setkali v anglickém městě Chesteru a krátce spolu mluvili o možných nebezpečích, která s sebou mohla přinést vláda Marie Tudorovny. Tehdy měl údajně John Knox Christophera Goodmana varovat před restrikcemi namířenými proti protestantům

¹⁶ K Eduardovi VI. blíže Chris SKIDMORE, *Edward VI: The Lost King of England*, New York 2007; Diarmaid MACCULLOCH, *The Boy King: Edward VI and the Protestant Reformation*, New York 2001; Jennifer LOACH, *Edward VI*, New Haven 1999.

¹⁷ Marii I. Tudorovně se věnují publikace John EDWARDS, *Mary I: England's Catholic Queen*, New Haven 2011; Eamon DUFFY, *Fires of Faith: Catholic England under Mary Tudor*, New Haven 2009; Judith RICHARDS, *Mary Tudor*, London 2008; Linda PORTER, *The Myth of "Bloody Mary": A Biography of Queen Mary I of England*, New York 2007.

¹⁸ Jindřichovi VIII. se ve svých výzkumech věnují Derek WILSON, *Henry VIII*, London 2009; Lucy WOODING, *Henry VIII*, London 2009.

¹⁹ Kateřině Aragonské se ve svých výzkumech věnoval například Giles TREMLETT, *Catherine of Aragon: The Spanish Queen of Henry VIII*, New York 2010.

²⁰ Joseph TANNER (ed.), *Constitutional Documents A. D. 1485–1603*, Cambridge 1922, s. 122–123, 125, 406–407.

²¹ D. LAING (ed.), *The Works of John Knox III*, s. 77–110.

²² M. WALZER, *Revolutionary Ideology*, s. 643.

a pobízet ho k brzkému odchodu.²³ Zatímco John Knox krátce po zmíněném setkání opustil Anglii a zamířil do Štrasburku a odtud do Frankfurtu, Christopher Goodman odešel do Basileje, kde toužil pokračovat ve svých teologických studiích.²⁴ V Basileji však Goodman navzdory prvotním plánům dlouho nezůstal a brzy se vydal v Knoxových stopách, které ho zavedly až do švýcarské Ženevy, kam oba kazatelé dorazili v roce 1555. Tou dobou se již oba reformátoři hlásili k radikální odnoži kalvinismu, kterou bylo presbyteriánství, za jehož duchovního otce je považován právě John Knox.²⁵

Byla to právě Kalvínova Ženeva, která se stala místem zrodu radikálních Knoxových a Goodmanových spisů, jež kritizovaly dobové poměry na půdě Britských ostrovů, přesněji řečeno vládu zde panujících žen-královen. Po příchodu do Ženevy se Knox s Goodmanem stali duchovními vůdci anglicky mluvících utečenců, pro které zde začali pravidelně sloužit mše a vykonávat běžné náboženské obřady.²⁶ Christopher Goodman byl zvolen do funkce hlavního kněze a plně se věnoval výkonu svých povinností. John Knox vedle již zmíněných aktivit ještě vykonával pravidelné cesty do rodného Skotska a severofrancouzského města Dieppe, kde shromažďoval zprávy o aktuálním dění v Anglii, o pronásledování protestantů a o plánovaném sňatku mezi Marií Tudorovnou a španělským králem Filipem II. Habsburským.²⁷ Během svých návštěv Skotska se však dostal do sporu s královnou-regentkou Marií de Guise, která stejně jako anglická královna Marie Tudorovna preferovala římsko-katolické vyznání a neváhala otevřeně vystupovat proti protestantům. Knox tuto zemi navštěvoval především kvůli spolupráci se zdejší protestantskou šlechtou, s jejíž pomocí osnoval plány na vyhnání Francouzů ze skotského území, sesazení Marie de Guise a nastolení protestantství jako skotského státního náboženství.²⁸ Při jedné ze svých výprav byl ovšem uvězněn a málem upálen jako kacíř. A právě skotská královna-regentka Marie de Guise mu tehdy udělila milost. Knox se poté marně snažil Marii de Guise přimět, aby přestoupila na protestantskou víru. Jeho vlastní neúspěch v tomto úsilí však jen předznamenal další radikalizaci jeho názorů, které již nebyly namířené pouze proti Marii Tudorovně, ale také proti Marii de Guise.²⁹

.....
²³ J. DAWSON – L. GLASSEY, *Some Unpublished Letters*, s. 174.

²⁴ D. LAING (ed.), *The Works of John Knox IV*, s. 51–66.

²⁵ D. DANNER, *Christopher*, s. 61–62.

²⁶ S. KNOX, *Christopher*, s. 226–229.

²⁷ Španělskému králi Filipovi II. se ve svých výzkumech věnoval Benton PATTERSON, *With the Heart of a King: Elizabeth I of England, Philip II of Spain, and the Fight for a Nation's Soul and Crown*, New York 2007; Geoffrey PARKER, *The Grand Strategy of Philip II*, New Haven 2000.

²⁸ M. WERNISCH, *Politické myšlení*, s. 345–348.

²⁹ D. LAING (ed.), *The Works of John Knox IV*, s. 51–66.

Nově nabyté zkušenosti v Knoxových očích jasně dokazovaly, že ženy nejsou na rozdíl od mužů hodny toho, aby zastávaly královské úřady.³⁰

Po Knoxově návratu do Ženevy se oba kazatelé rozhodli, že je třeba proti „kacířským“ královnám a zhoršující se situaci na Britských ostrovech ostře vystoupit. Jako ideální východisko se jim jevilo sepsání útočných politicko-náboženských spisů, ve kterých by anglickému, v Knoxově případě i skotskému lidu, vysvětlili závažnost dosavadních událostí a nezbytnost sesazení Marie Tudorovny a rovněž také Marie de Guise z královských úřadů. K vydání obou kritických děl došlo v roce 1558, přičemž obě práce byly otištěny v ženevské tiskárně Jeana Crespina.³¹ Jako první vyšel počátkem roku Goodmanův spis s názvem *Jak by svrchovaní vládci měli naslouchat svým poddaným: A kdy je možno jim dle Božích zákonů odmítnout poslušnost a vzdorovat*³² a o několik měsíců později jej následovalo Knoxovo *První zatroubení polnic proti obłudné nadvládě žen*.³³

O nezměrné zkaženosti žen

I když to doposud nemuselo být patrné, vznik obou zmiňovaných spisů sice motivoval stejný cíl, tedy varování anglického a skotského lidu před vládou katolických královen, ale přístupy k tématu se v případě obou autorů dost lišily. První náznaky odlišnosti těchto textů lze spatřovat už v jejich názvech. Christopher Goodman pojmenoval svůj kritický spis *Jak by svrchovaní vládci měli naslouchat svým poddaným: A kdy je možno jim dle Božích zákonů odmítnout poslušnost a vzdorovat*, protože jeho hlavním cílem nebyla pouze kritika žen-panovnic, ale mnohem rozsáhlejší a pro něj zásadnější vystoupení proti stávajícím poměrům a samotnému systému vlády, kdy lidé nekriticky přijímali světské zákony a nařízení, jen aby se uchránili hněvu svých vládců, kteří se ale odmítali řídit mravními principy a zákony, které dal světu křesťanský Bůh. Goodmanův spis byl rozdělen na úvodní epistolu, jejímž autorem byl William Whittingham, blízký přítel Christophera Goodmana a Johna Knoxe, a jedenáct tematických celků, z nichž každý zprostředkovával Goodmanův názor na určitý podnět, který byl podle jeho názoru zdrojem dobových problémů. Podstatou Whittinghamovy úvodní epistoly tak bylo spíše uvedení do problematiky, které se později podrobněji věnoval sám Goodman. Ten za hlavního viníka úpadku považoval zkaženost římsko-katolické církve a pýchu katolického kněžstva, které v touze po moci zneužívalo papežské dekrety a koncily. Vedle kritiky církve se však Goodman věnoval také

³⁰ Robert HEALEY, *Waiting for Deborah: John Knox and Four Ruling Queens*, The Sixteenth Century Journal 25, 1994, s. 374–375.

³¹ D. LAING (ed.), *The Works of John Knox* IV, s. 352.

³² P. POOLE (ed.), *Ch. Goodman, How Superior Powers*.

³³ Marvin A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings of John Knox*, Washington 1985.

představení práva na oprávněný vzdor a odmítnutí poslušnosti těm, kteří jí nejsou hodni, protože se svým jednáním zprotivili Bohu.³⁴

Oproti tomu John Knox ve svém *Prvním zatroubení polnic proti obłudné nadvládě žen* věnoval svou plnou pozornost ženské vládě, která pro něj představovala něco natolik ohavného a do nebe volajícího, že již v názvu své práce troubil na poplach s pomocí symbolických apokalyptických polnic zvěstujících zánik lidstva. Sám sebe ve vsí skromnosti stavěl do role trubače, biblického proroka, který se snažil lidstvo varovat a tím i zachránit, respektive spasit před příchodem zla a pekelných sil, které v tomto případě zastupovaly právě ženy-panovnice. Samotné apokalyptické troubení polnic měli v biblickém *Janově zjevení* na starost andělé, kteří sedmkrát zatroubili, čímž zvěstovali Boží hněv a příchod posledního soudu.³⁵ John Knox vnímal úpadek anglického protestantismu, nástup katolického vládce, a k tomu navíc ženy, jako důkaz Božího trestu za to, že Angličané ochabli ve své víře a nedokázali zabránit všem zmiňovaným hrůzám.³⁶ Právě proto cítil potřebu „troubit na poplach“ a informovat lidi o nezbytnosti nápravy. Je doloženo, že John Knox dokonce plánoval vydání dalších dvou dílů svého spisu, ve kterých se chtěl věnovat i jiným tématům, jejichž prostřednictvím měl objasnit některé z dalších příčin blížící se apokalypsy. Navzdory prvotním literárním ambicím Knox zůstal pouze u vydání svého *Prvního troubení* a k dalším se nedostal. Proto se v tomto díle Knox zabýval výhradně kritikou ženské vlády, k níž se snažil přistupovat z různých úhlů. Základ pro jeho argumenty představovala Bible, texty církevních otců a vybrané spisy antických myslitelů, jejichž úvahy a výroky o ženách se Knox snažil interpretovat tak, aby odpovídaly jeho vlastním cílům.³⁷

Knox se stejně jako Goodman ve své práci věnoval otázce oprávněného vzdoru vůči Marii Tudorovně, Marii de Guise a později i proti Marii Stuartovně, ale na rozdíl od Goodmana se nepouštěl do obecnější roviny a své argumenty stavěl výhradně na ženské otázce.³⁸ Je možné dokonce tvrdit, že svým spisem navazoval na svá starší kázání, ve kterých se například modlil za to, aby se Marie Tudorovna zřekla katolické víry a nijak nevystupovala proti protestantům.³⁹ Práce obou reformátorů obsahovaly velké množství shodné náboženské symboliky, odkazů na Písmo i jména s ním spojená.

³⁴ P. POOLE (ed.), *Ch. Goodman, How Superior Powers*, s. 5–10.

³⁵ Adolf NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, Praha 1992, s. 1301–1302.

³⁶ Amanda SHEPARD, *Gender and Authority in Sixteenth-Century England: the Knox Debate*, Keele 1994, s. 148.

³⁷ M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings*, s. 42.

³⁸ Marii Stuartovně se věnovali například Retha WARNICKE, *Mary Queen of Scots*, London 2006; Jane DUNN, *Elizabeth and Mary: Cousins, Rivals, Queen*, New York 2004; John GUY, *Queen of Scots: The True Life of Mary Stuart*, Boston 2004; Jenny WORMALD, *Mary, Queen of Scots: Pride, Passion and a Kingdom Lost*, London 2001.

³⁹ D. LAING (ed.), *The Works of John Knox*, s. 77–105.

Stejně tak oba traktáty odkazovaly na politické a náboženské dění, které se odehrávalo na území Anglie a Skotska v průběhu 16. století. Inspirací jim byl také pobyt ve švýcarské Ženevě, během něhož Knox debatoval o ženské otázce s Janem Kalvínem a Heinrichem Bullingerem. Oba jmenovaní se však později zcela distancovali od obou kritických děl a nechtěli s nimi být nijak spojováni.⁴⁰

Oba autoři počítali s tím, že se jejich díla budou jen těžko šířit ze švýcarského exilu k anglickým a skotským protestantům a odpůrcům vládnoucích královen. Proto své práce pojali spíše jako soubor kázání, která se mohla na tajných setkáních ústní formou šířit mezi prostý lid, který byl do značné míry negramotný, a tak by si jejich spisy stejně nedokázal přečíst.⁴¹ Protestantští sympatizanti však mohli s pomocí těchto děl postupem času vyprovokovat povstání, obnovit staré pořádky a oba kazatelé by se vrátili ke svému starému způsobu života.

První z klíčových témat obsažených v obou spisech bylo pochopitelně spjato s ženskou vládou, která byla příčinou Knoxova a Goodmanova odchodu do evropského vyhnanství. Podle Johna Knoxe byl problém v tom, že: „*Nikdo nenachází takovou sílu odvahy, takovou víru v Boha, nebo lásku k rodné zemi, aby se odvážil upozornit obyvatele ostrovů, že je urážkou samotného Boha, aby zemi vládla zkažená žena, ano, zrádkyně a bastard. Ale co si mají počít lidé a národ, mají opustit zákonnou hlavu, které byla svěřena autorita božím slovem, volbou a přijetím do úřadu vládce a soudce?*“⁴² A proto „*podporovat ženu v tom, aby se ujala vlády, převahy, nadvlády, popřípadě správy jakékoliv říše, národa nebo města, odporuje přírodě a uráží Boha. Věc, která se nejvíce přičí jím vyjedené vůli a zákonům, a dokonce rozvrací dobré pořádky, řád a spravedlnost.*“⁴³ „...*tvrdím, že říše žen je věcí přírodě odpornou, a tím nemyslím jen to, že Bůh v rámci řádu stvoření zkažil ženu ve vztahu k autoritě a oblíbě, ale že muž viděl, prokázal a jmenoval důvody, proč tomu tak má být. Muž, říkám, v mnoha jiných ohledech slepý, v tomto případě vidí velmi jasně, protože příčiny jsou natolik zřejmé, že mu nemohou zůstat utajeny. Pro koho můžeme zapírat, že je proti přírodě, aby slepci byli vyzváni k vládě a vládli tak, jak vidí, aby slabí, nemocní a nemohoucí živili a ovládali lidi*

.....
⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 222–223.

⁴¹ Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). Náboženství, magie, osvícenství*, Praha 2006, s. 20.

⁴² „...*non eis found so stout of courage, so faithful to God, nor loving to their native country, that they dare admonish the inhabitants of that isle how abominable before Go dis the empire or rule of a wicked woman, yea, of a traitoress and bastard. And what may a people or nation, left destitute of lawfull head, do by the authority of God's word in electing and appointing common rulers and magistrates?*“ M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings*, s. 37.

⁴³ „*To promote a woman to bear rule, superiority, dominion, or empire above any realm, nation, or city is repugnant to nature, contumely to God, a thing most contrarious to his revealed will and approved ordinance, and, finally, i tis the subversion of good order, of all ekvity and justice.*“ TAMTÉŽ, s. 42.

*úplné a silné, a aby hloupí, šilení a frenetičtí lidé vládli diskrétně a dali si poradit od těch, kdož mají střízlivou mysl?*⁴⁴

John Knox se ve svých textech nikdy nedržel zpátky. Ve svém *Prvním zatroubení proti obludné nadvládě žen* zaslal příliš daleko, když o anglické královně psal jako o zkažené ženě, zrádkyni a panchartovi, která byla už jen díky svému pohlaví zcela nevhodná pro jakoukoliv formu vlády, protože se svým jednáním přičila Bohu i přirozenému řádu věcí. Šlo o velmi vážná obvinění a slova, za která by byl Knox v Anglii okamžitě obžalován z velezrady a odsouzen k trestu smrti.⁴⁵ Proč ale z těchto zločinů obviňoval Marii Tudorovnu, respektive všechny ženy-královny?

Zkaženost Knox přisuzoval všem ženám, nejen anglické královně, ovšem v případě Marie Tudorovny měla být tato vlastnost posílena jejím původem. Jelikož šlo o poloviční Španělku, která byla vychována v římsko-katolické víře, mohla být vnímána jako poloviční cizinka podporující cizí, nikoliv anglické zájmy. Úplně stejně se Knox stavěl proti skotské královně-regentce Marii de Guise, která byla původem Francouzka, protože svou dceru, poloviční Francouzku, provdala za francouzského dauphina Františka, aby upevnila vztahy mezi Francií a Skotskem. Díky tomu ale Skotsko otevřela cizincům a jejich mocenskému vlivu, a proto v Knoxových očích stejně jako Marie Tudorovna poškozovala zájmy vlastního národa. Původ obou vládnoucích žen v Johnu Knoxovi vzbuzoval nedůvěru a časem i nenávist, kterou ještě umocňoval jejich boj proti protestantům, které pod pohrůžkou násilí a nuceného vyhnanství nutily k přestoupení na katolickou víru.

Proč by ale mělo být proti přírodě a Bohu, aby žena usedla na královský trůn? Na to Knox ve svém díle odpověděl takto: „*Sama příroda, jak říkám, je vykreslila tak, aby byly slabé, křehké, netrpělivé, neduživé a hloupé. A zkušenost prokázala, že jsou nestálé, náladové, kruté a lačné po rádcovství a vládě. A těchto významných chyb by si měli všimát muži všech věkových kategorií, aby v takovém případě dotyčné ženy zbavili jejich úřadu i autority. Někteří muži též musí pochopit, že pokud podléhají radám a vládě svých žen, tak nejsou hodni zastávat jakékoliv veřejné úřady.*“⁴⁶ „*Ano, to oni blásají, že tam, kde žena vládne a autoritu*

⁴⁴ „...I affirm the empire of a woman to be a thing repugnant to nature, I mean not only that God by the order of his creation hath spoiled woman of authority and dominion, but also that man hath seen, proved, and pronounced just causes why that it so should be. Man, I say, in many other cases blind, doth in this behalf see very clearly, for the causes be so manifest that they cannot be hid. For who can deny but it repugneth to nature that the blind shall be appointed to lead and conduct such as do see, that the weak, the sick and impotent persons, shall nourish and keep the whole and strong, and, finally, that the foolish, mad, and frenetic shall govern the discrete and give counsel to such as be sober of mind?“ M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings*, s. 42–43.

⁴⁵ J. TANNER (ed.), *Constitutional Documents*, s. 122–123, 125, 406–407.

⁴⁶ „Nature, I say, doth paint them forth to be weak, frail, impatient, feeble, and foolish, and experience hath declared them to be unconstant, variable, cruel, and lacking the spirit of counsel and regiment. And these notable faults have men in all ages espied in that kind, for the which not only they have removed women from rule and authority, but also some have thought that men subject to the counsel or empire of their wives were unworthy of all public office.“ M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings*, s. 43.

užívá, tam je upřednostňována marnivost před ctností, ambice a pýcha před zdrženlivostí a skromností, a nakonec, že lakota, matka všech špatností, nutně musí přemoci spravedlnost a pořádek.⁴⁷ Kritika ženských vlastností a neřestí nepředstavovala v 16. století nic nového. Ať už ve starších, popř. v dalších dobových kázáních a textech byl nejen mezi církevními představiteli běžně zastáván názor, že je žena bytostí hříšnou, nebo alespoň více náchylnou k hříchu než muži. Knox a stejně tak Goodman v tomto směru nijak nevybočovali z rámců, které jim vymezili jejich předchůdci, ale na rozdíl od nich svou kritiku namířili proti příslušnicím společenské elity, proti samotným královnám.⁴⁸ Jedním z důkazů pravdivosti církevních názorů na toto téma měl být příběh o prvotním hříchu, který byl však v rámci raně novověkých mysogynních spisů stejně běžný jako odvolávání se na přirozený řád věcí, Boží vůli, popř. na výroky antických klasiků. Negen církevní představitelé hojně využívali příběh o prvotním hříchu k zdůraznění negativních ženských vlastností a připomínání toho, že Eva podlehla ďáblu pokušení a ze zvědavosti přinutila Adama, aby utrl jablko poznání, čímž zapříčila vyhnání lidského pokolení z Ráje.⁴⁹ Za tento prohřešek stihl Adama s Evou a všemi jejich dětmi trest spočívající v tom, že byli do konce svých dnů nuceni pracovat v potu tváře a snášet veškeré útrapy spojené s obyčejným životem.

Na rozdíl od Adama byla Eva za svou neposlušnost poznamenána dalším z Božích trestů. Měla být stížena porodními bolestmi a navždy měla být podřízena mužské vůli a rozkazům, to znamená, že nejprve měla být zcela podřízena vůli svého otce a později příkazům svého manžela. V Knoxově *Prvním troubení polnic proti obludné nadvládě žen* je Evin trest popsán takto: „*Po jejím pádu a protivení se Bohu na ni byla uvalena nová povinnost, aby byla podřízena muži neodvolatelným rozsudkem Božím, uvaleným na ni skrze tato slova: S bolestí budeš rodit syny své, budeš podřízena svému muži, který nad tebou převezme svou nadvládu.*“⁵⁰ „*A tak je možno vidět, že Bůh skrze svá slova zakázal ženám vládu nad říší i mužem. Tak na ženu byly vloženy dva tresty – budou prožívat lítost, úzkost a bolest, kterou pocítí kdykoliv se stanou matkou... a podřízení sebe, svého chťice i vůle manželovi a jeho vlastní vůli. Již od počátku svého prokletí nemůže žena vyniknout v umění, ušlechtilosti, chytrosti, ani v zákonodárství... každá žena, která dosáhla té cti a stala se matkou, pocítí*

⁴⁷ „*Yea, they further should pronounce that where women reign or be in authority that there must needs vanity be preferred to virtue, ambition and pride to temperance and modesty, and finally, that avarice, the mother of all mischief, must needs devour equity and justice.*“ M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings*, s. 44.

⁴⁸ A. SHEPHARD, *Gender*, s. 15.

⁴⁹ Gisela BOCKOVÁ, *Ženy v evropských dějinách od středověku do současnosti*, Praha 2007, s. 41.

⁵⁰ „*But after her fall and rebellion committed against God there was put upon her a new necessity, and she was made subject to man by the irrevocable sentence of God pronounced in these words: I will greatly multiply thy sorrow and thy conception. With sorrow shalt thou bear thy children, and thy will shall be subject to thy man, and he shall bear dominion over thee.*“ M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings*, s. 45–46.

z vlastní zkušenosti dopad a sílu Božího slova.“⁵¹ Muž se měl stát ochráncem, který měl dbát na to, aby žena kvůli své slabosti znovu nepodlehla pokušení z konání hříchu a nepřivolala na sebe a své blízké hanbu a neštěstí.

V podobném duchu jako Knox chápal společenskou hierarchii mezi mužem a ženou také Christopher Goodman, který o ženské podřízenosti napsal: „*Neboť Bůh se nemůže stavět proti sobě samému, když již na počátku podřídil ženu jejímu manželovi, z muže tak učinil hlavu ženy, což znamená, že jí nedovolí mluvit na shromáždění mužů, natož aby vládla říši nebo národu. Pokud není ženám obecně dovoleno zastávat nižší úřady, jako například poradce, perry, soudce, šerify, soudní vykonavatele atd., tak posuďte sami, zda je správné, aby vládly celým říším a národům?*“⁵² Goodman tak v podstatě připomínal dobové rozdělení sfér, o které měli příslušníci obou pohlaví pečovat. Muži byla vyčleněna veřejná sféra, ve které pracoval, sháněl obživu a v některých případech také zastával veřejné úřady. Oproti tomu ženě byla vyhrazena starost o soukromou sféru, měla pečovat o domácnost, starat se o děti.⁵³ Tato Goodmanova genderová nerovnováha byla v Knoxově podání podporována ještě dalšími argumenty. Na první z nich už Christopher Goodman částečně narazil, když zmínil, že Bůh z muže učinil hlavu ženy. John Knox totiž ve svém díle pracoval právě s tímto „tělesným“ konceptem, ve kterém byl muž již od dětství připravován na svou roli, v tomto případě na roli krále a ochránce svěřených území, který měl stejně jako hlava řídit všechny části těla, jež mu byly podřízeny stejně jako jeho poddaní. Oproti tomu přirozená role ženy spočívala v již zmíněné péči o domácnost, a proto bylo podle Knoxe nemyslitelné, aby funkci hlavy zastával nějaký jiný orgán, který jí byl normálně podřízen.⁵⁴ Takový zásah do řádu věcí podle něj mohl přivodit jediné, a sice chaos, který byl předzvěstí nepokojů, povstání a ničení.

Druhým Knoxovým argumentem bylo opětovné převyprávění příběhu o stvoření Adama a Evy, kdy Adamovi měla být svěřena vůdčí mužská role už proto, že ho Bůh stvořil jako prvního. Tudíž měl být starší, moudřejší a schopnější než Eva. Eva byla

⁵¹ „*Hereby may such as altogether be not blinded plainly see that God by his sentence hath dejected all woman from empire and dominion above man. For two punishments are laid upon her, to wit, a dolor, anguish, and pain as oft as ever she shall be mother, and a subjection of herself, her appetites and will, to her husband and to his will. From the former part of the malediction can neither art, nobility, policy, nor law made by man deliver womankind; but whosoever attaineth to that honor to be mother proveth in experience the effect and strength of God's word.*“ M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings*, s. 46.

⁵² „*For God is not contrary to Himself, which at the beginning appointed the woman to be in subjection to her husband, and the man to be head of the woman who will not permit so much to the woman, as to speak in the Assembly of men, much less to be ruler of a realm or nation. If women are not permitted by civil policies to rule in inferior offices, to be Counselors, Peers of a realm, Justices, Sheriffs, Bailiffs, and such like: Make yourselves judges, whether it is mete for them to govern whole realms and nation?*“ P. POOLE (ed.), *Ch. Goodman, How Superior Powers*, s. 20–21.

⁵³ Jean ELŠHTAINOVÁ, *Veřejný muž, soukromá žena: Ženy ve společenském a politickém myšlení*, Praha 1999, s. 28–29.

⁵⁴ G. BOCKOVÁ, *Ženy*, s. 29–30.

oproti tomu stvořena z Adamova žebra, tudíž pocházela z Adama a existovala kvůli Adamovi, což mělo logicky poukazovat na její podřízenost vůči muži.⁵⁵ S tím ale nesouhlasili Knoxovi oponenti, kteří tvrdili, že zmíněné pořadí může být vnímáno hned několika odlišnými způsoby. Podle nich by bylo možné říci, že se Bůh při stvoření ženy poučil z chyb, kterých se předtím dopustil v případě Adama, a proto ženu stvořil dokonalejší. Díky tomu by se dala Knoxova argumentace obrátit proti němu a ženám by se přisoudila převaha nad muži. Dále se objevoval názor, že kdyby byla Eva stvořena z Adamovy hlavy, tak by mu byla nadřazena, kdyby z nohy, tak by mu byla podřízena, ale Adamovo žebro mělo být zdrojem jejich rovnocenného postavení.⁵⁶

Jak již bylo z několika příkladů patrné, tak oba reformátoři zůstávali v zajetí dobových předpokladů a pravidel. Pro dobovou společnost byla určitá míra genderové diskriminace zcela běžná. Díky tomu bylo zcela normální, že žena byla vyloučena z vedení veřejných úřadů a dalších forem politické reprezentace a že ze společenského hlediska podléhala svému muži. I tak ale existovaly výrazné rozdíly, jejichž základem byl význam rodiny, z níž konkrétní žena pocházela. Bohaté dámy ze zámožných šlechtických nebo přímo z královských rodů dostaly formální vzdělání od soukromých učitelů a poté jim bylo umožněno, aby se přidaly ke dvoru a dělaly společnost ostatním ženám z nejvyšších společenských vrstev. Z tohoto důvodu byly Knoxovy názory, že by i ten nejnižší postavený muž měl být nadřazen sebeurozenější ženě, zcela nesmyslné a nereálné. Stejně jako dnes tak i tenkrát se řada žen dokázala vedle svých manželů velice dobře prosadit. A i když ženy nemohly vykonávat důležité státní úřady a povolání, tak se jim nedal upřít značný vliv.⁵⁷ Ten sice často pramenil z funkcí, které zastávali jejich mužští příbuzní, ale i tak se již o vlivu dalo mluvit. Další možností k zisku společenské prestiže byla role dvorní dámy, která dotyčné ženě mohla zajistit praktické využití náklonnosti nejvýše postavených žen – královny a princezen – ve prospěch své rodiny a blízkých, popřípadě dětí, kterým tak mohla zajistit dosazení do nejrůznějších funkcí a politických úřadů. Majetnější ženy se do veřejného dění často zapojovaly například prostřednictvím finanční podpory různých umělců, kteří na oplátku opěvovali jejich krásu a šířili zmínky o jejich bezúhonnosti. Z těchto faktů tak zcela jasně vyplývá, že královna svým vlivem zcela zastíňovala většinu mužů v království, a proto už sama její vláda popírala řadu Knoxových argumentů.⁵⁸

Knoxovi a Goodmanovi se samozřejmě nedalo upřít, že si Marie Tudorovna svou náboženskou politikou vytvořila řadu nepřátel a odpůrců, jejichž počet během let stále rostl. Tento fakt ovšem nelze přisuzovat pouze tomu, že šlo o ženu, katoličku, poloviční cizinku nebo o levobočka s nejasnými nároky na anglický trůn. Žádný panovník, nezávisle

.....
⁵⁵ M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings*, s. 45.

⁵⁶ G. BOCKOVÁ, *Ženy*, s. 41.

⁵⁷ Laura GOWING, *Gender Relations in Early Modern England*, London 2012, s. 54.

⁵⁸ A. SHEPARD, *Gender*, s. 15–24.

na pohlaví a náboženském přesvědčení, se nikdy nesetkal s úplnou podporou a spokojeností svých poddaných. Vždy se našel někdo, kdo kritizoval stávající pořádky a přál si změnu. V tomto případě to byli protestanti, kteří měli pocit krivdy. Ještě před nástupem Marie Tudorovny tento pocit ale sdílela řada katolíků, kteří byli za vlády Jindřicha VIII. a Eduarda VI. nuceni přestoupit k anglikánství. A podobně tomu bylo i po smrti Marie Tudorovny a nástupu její nevlastní sestry, budoucí královny Alžběty I. Tudorovny, která sice katolíky respektovala, ale stále preferovala protestantskou víru.⁵⁹

O panchartech skutečných i domnělých

Narážky na nemanželský původ byly v dílech obou autorů adresovány pouze anglické královně Marii Tudorovně, která byla již v dětství prohlášena Jindřichem VIII. za pancharta, díky čemuž měla ztratit veškerá dědická práva na anglický trůn.⁶⁰ Katolická církev a řada evropských mocností však Mariino právo na vládu nad Anglií i tak nadále uznávaly. Její nástup na trůn se proto setkal jen s minimálním odporem ze strany domácí šlechty.

Samotné zmínky o nemanželském původu Marie Tudorovny v obou dílech představují neuvěřitelně zajímavý případ užití symbolického „dvojího metru.“ John Knox i Christopher Goodman se totiž ve svých textech nejednou zmiňovali právě o tom, že Marie Tudorovna byla jen obyčejný panchart zplozený v hříchu. Na druhou stranu ale nekriticky přijímali její nevlastní sestru Alžbětu, která byla naopak vnímána jako nemanželská z pohledu římsko-katolické církve, jež neuznávala rozvod Jindřicha VIII. s Kateřinou Aragonskou, ani jeho druhé manželství s Annou Boleynovou, Alžbětinou matkou.⁶¹ Opět záleželo pouze na úhlech pohledu, ve kterých se proměňovaly názory jak na (ne) legitimitu Marie Tudorovny, tak její mladší nevlastní sestry Alžběty. Christopher Goodman svůj vztah k oběma zmíněným ženám popsal následovně: „...*abych Vás nechal spatřit veškerou naši hanbu. Jak daleko jste se nechali vést svým zdravým rozumem a slovem Božím, když jste zvolili, pomazali a korunovali ženu jako Vaši královnou a vládkyni, i když se jedná o bastarda a nezákonného zplozence. Kdyby tak nebyla nemanželskou dcerou, ale právoplatnou královskou dcerou stejně jako její sestra, zbožná to paní, která je mírná jako jehňátko, prostá španělské pýchy a silné krve. Ještě v čase nemoci a následné smrti prince dobré Boží paměti, krále Eduarda VI., neměla první z otázek směřovat k tomu, kdo by se měl stát novou královnou,*

.....
⁵⁹ Z nejvýznamnějších výzkumů věnovaných královně Alžbětě I. z rodu Tudorovců lze zmínit například David LOADES, *Elizabeth I*, London 2006; Richard REX, *Elizabeth I*, Stroud 2003; David STARKEY, *Elizabeth: The Struggle for the Throne*, New York 2001; Christopher HAIGH, *Elizabeth I*, London 2000.

⁶⁰ Podrobněji se vymezením Mariina postavení a dědických práv zabývaly tzv. *Zákony o nástupnictví (Succession Act)*. J. TANNER (ed.), *Constitutional Documents*, s. 389–395, 397–400.

⁶¹ Anně Boleynové se ve svých výzkumech věnoval například George BERNARD, *Anne Boleyn: Fatal Attractions*, New Haven 2010; Eric IVES, *The Life and Death of Anne Boleyn*, Oxford 2004.

*popřípadě která žena by měla být korunována, nýbrž k upřednostnění Boží slávy, moudrým rádcům a přirozeným zájmům Vaší země.*⁶²

S ohledem na Goodmanovu víru a životní zkušenosti není překvapením, že k Marii Tudorovně nepocítoval žádné sympatie. Naopak je zcela logické, že pro něj mladička princezna Alžběta představovala naději na návrat Anglie k protestantské víře, protože se k ní otevřeně hlásila již za vlády Eduarda VI. Je pozoruhodné, že v Alžbětině případě byl Goodman schopen okamžitě přejít od kritiky hříšných a neschopných žen až ke zmínkám o „*paní, která je mírná jako jehňátko*.“⁶³ Touto zmínkou se Goodman odlišil od svého přítele, protože Knox se ve své práci o princezně Alžbětě nikdy nezmínil a ani ostatním ženám nepřisuzoval žádné pozitivní vlastnosti. Je však možné, že princezna Alžběta měla v tomto případě posloužit jen jako kontrast oproti Marii Tudorovně. Za takových okolností by se v Goodmanově díle o to silněji střetávaly principy chaosu a pořádku, symbolicky zastoupené oběma ženami – na jedné straně by stál neprávem nastoupivší levoboček římsko-katolického vyznání, jehož poloviční španělský původ jej předurčil k prosazování cizích zájmů na anglické půdě, a proti němu by stála utlačovaná nevinná protestantka, která byla navzdory své mírnosti a dobrotě držena pod neustálým dohledem, aby nebyla svými věrnými poddanými dosazena na anglický trůn.⁶⁴

Otázka ženských nástupnických práv byla v této době velmi aktuálním tématem. John Knox s Christopherem Goodmanem se jí však dotkli spíše okrajově, když kritizovali ženskou vládu. Problém spočíval v tom, že si jejich práce bylo možné vykládat různé a už jen samotné urážlivé pasáže namířené proti ženám byly přijímány negativně, protože na anglickém a skotském trůně seděly ženy-královny. Díla obou reformátorů byla silně kritizována i v dalších letech, tedy i po smrti Marie Tudorovny a Marie de Guise, kdy je bylo možné reinterpretovat ve vztahu k nové generaci panovnic – Alžbětě I. Tudorovně a Marii Stuartovně, a to i v případě, že o nic z toho Knox s Goodmanem neusilovali. Po nástupu královny Alžběty na anglický trůn byl oběma reformátorům zakázán návrat do Anglie, a to dokonce pod trestem smrti. Důvodem k vydání tohoto nařízení byla Alžbětina obeznámenost s jejich kritickými spisy namířenými proti ženské vládě a obava

.....
⁶² „...to let you see to all our shames, how far you have been led besides your common senses and the manifest word of God, in electing, anointing, and crowning a woman to be your Queen and Governess, and she in very deed a bastard, and unlawfully begotten. But be it that she was not a bastard, but the king's daughter as lawfully begotten as was her sister, that godly Lady, and meek lamb, void of all Spanish pride, and strong blood: yet in the sickness, and at the death of our lawfull Prince of godly memory King Edward the Sixth, this should not have been your first counsel or question, who should be your Queen, what woman you should crown, if you had been preferred of God's glory, and wise counselors, or naturally affected towards your country.“ P. POOLE (ed.), *Ch. Goodman, How Superior Powers*, s. 21.

⁶³ TAMTÉŽ, s. 21.

⁶⁴ A. SHEPHARD, *Gender*, s. 42–43.

z nebezpečí, které pramenilo z náboženského radikalismu obou reformátorů a z jejich potenciálních snah o šíření kalvinismu na anglické půdě.⁶⁵

Klíčovou součástí dobových debat o otázce ženského nástupnického práva byla interpretace práva na zdědění majetku. Knox veškerá zmiňovaná práva popíral a odvolává se na staré římské právo tvrdil, že žena nesmí zastávat žádné veřejné úřady a funkce.⁶⁶ Jeho odpůrci však zastávali názor, že když měla žena právo na to, aby po otci obdržela majetek jako jeho pozůstalost, tak proč by po otci nemohla zdědit i jeho úřad, který se zmíněným majetkem přímo souvisel. Čistě teoreticky mohla takto získaný majetek a úřad ochraňovat do chvíle, než by jej předala dalšímu mužskému dědici, například svému muži nebo synovi.⁶⁷ Obzvláště v případě anglických a skotských králů z rodu Tudorovců a Stuartovců bylo toto téma zcela aktuální, protože u obou rodin došlo v průběhu 16. století k předání nástupnických práv skrze ženu. Proto bylo důležité, aby ženy mohly dědit i úřady po otci. V rámci tudorovské a stuartovské nástupnické linie je nutné zmínit, že kdyby žena nemohla zdědit úřad po otci, tak by se skrze ženu nemohla dědická práva předat dále.⁶⁸ Jindřich VII. Tudor by proto neměl žádné právo usednout na anglický trůn, protože své nároky po válce růží uplatňoval skrze dědická práva své matky Margaret Beaufortové. Také Stuartovci byli odkázáni na uznání ženského nástupnického práva, neboť Jakub V. Stuart a Marie de Guise spolu měli jedinou dceru Marii Stuartovnu.⁶⁹ Není překvapením, že otázky takového významu přitahovaly velkou pozornost právníků, teologů a šlechticů, kteří si skrze podporu té či oné strany chtěli jen dopomoci k získu vyšších úřadů, poct a přízně královen. A právě z tohoto důvodu se pro Johna Knoxe a Christophera Goodmana mělo toto téma stát v budoucnu osudným.

O ženách a cizincích

Cílem Knoxových a Goodmanových útoků nebyly pouze ženy, ale také cizinci, kteří v tomto případě představovali nedílnou součást jejich kritického vyobrazení. Nestačilo totiž, že ženská nadvláda nad muži byla sama o sobě nepřipustná. V případě Marie Tudorovny, Marie de Guise a Marie Stuartovny se dokonce dalo mluvit o neobvykle silné vazbě na cizí mocnosti a jejich zájmy, což podle Knoxe a Goodmana zcela jistě znamenalo poškozování domácích zájmů a tím pádem i akt vlastizrady, kterého se všechny jmenované královny dopouštěly.⁷⁰ John Knox ve svém *Prvním zatroubení polnic proti obhulné nadvládě žen* o ženách a cizincích napsal: „*Tento ostrov, běda, opovrhl a hrozivě*

⁶⁵ D. LAING (ed.), *The Works of John Knox* VI, Edinburgh 1864, s. 15–21.

⁶⁶ M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings*, s. 20–21.

⁶⁷ G. BOCKOVÁ, *Ženy*, s. 30–31.

⁶⁸ A. SHEPARD, *Gender*, s. 81.

⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 15.

⁷⁰ M. WERNISCH, *Politické myšlení*, s. 345–348.

zneužil nabízenou Boží milost a po hanebné zradě opustil Ježíše Krista a jeho evangelia kvůli Satanovi, a proto si následovníci této cesty oprávněně zaslouží, aby byli uvrženi do zmatku a poddanství v rukou cizinců. Přesto se obávám, že nedbalost těch, kteří jsou někdy zvaní strážci, povede pouze ke zhoršení stávající situace. Vidíme, že se naše země stala kořistí cizích národů, slyšíme téct krev našich bratrů v Kristu, kteří jsou krutě ponižováni monstrózním impériem ukrutné ženy, o které víme, že je příčinou veškerého utrpení, přesto však čas trávíme mlčením, jako kdyby se nás nic z toho netýkalo.⁷¹

Kromě obvinění ze zrady Krista a jediné správné cesty – protestantismu, zde je možné opět vidět odkazy na církevní represe zavedené Marií Tudorovnou v rámci anglické rekatolizace. Vedle toho se zde také objevují zmínky o tom, že se kvůli Mariině vládě z Anglie stala kořist cizích národů. John Knox tím poukazoval na Mariin sňatek se španělským králem Filipem II., který zásadním způsobem ovlivnil směřování anglické zahraniční politiky v čase Mariiny vlády. Marie Tudorovna vyjádřila svému choti politickou podporu a Anglie tak spolu se Španělskem vstoupila do války proti koalici Francie a Skotska. Stejně jako anglická, tak i skotská královna-regentka Marie de Guise byla obviňována z přílišné spolupráce s cizinci, v tomto případě s Francouzi. Zatímco Marii Tudorovně byla vyčítána násilnost anglické rekatolizace, Marie de Guise sklízela kritiku za vzrůstající počet francouzských vojenských jednotek na území Skotska. Nárůst jejich počtu sice souvisel s válkou, která vypukla mezi již zmíněnými koalicemi, ale i tak se řadě skotských šlechticů nezamlouvalo, že na jejich území sídlí cizí vojska, která zcela měnila poměr sil na skotském území.⁷² Pro Skotsko 16. století bylo totiž běžné, že král nebyl nejmocnějším pánem v zemi, protože mu víc než konkurovaly jednotlivé klany. Nyní se situace zcela obrátila a dříve zpupní pánové museli přihlížet tomu, jak do jejich země královna-regentka zve cizí vojska, která plní její rozkazy.

Vraťme se však k již dříve zmiňované otázce nástupnictví, která byla úzce provázána i s problematikou cizích zájmů. John Knox se ve své práci i nadále opíral především o vlastní výklad biblických příběhů, a proto v tomto případě neopomněl připomenout příběh o dědictví dcer Zelophead: *„Je tu jedna věc, kterou je třeba zmínit a dodržet v případě zákona vztahujícího se na dědictví dcer Zelophead. Bylo jim zapovězeno, aby se provdaly*

⁷¹ „That isle, alas, for the contempt and horrible abuse of God's mercies offered, and for the shameful revolting to Satan from Christ Jesus and from his Gospel ones professed, doth justly merit to be left in the hands of their own counsel and so to come to confusion and bondage of strangers. But yet I fear that this universal negligence of such as sometimes were esteemed watchmen shall rather aggravate our former ingratitude than excuse this our universal and ungodly silence in so weighty a matter. We see our country set forth for a prey to foreign nations; we hear the blood of our brethren, the members of Christ Jesus, most cruelly to be shed; and the monstrous empire of a cruel woman we know to be only occasion of these miseries; and yet with silence we pass the time as though the matter did nothing appertain to us.“ M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings*, s. 37–38.

⁷² Dana SUTTON (ed.), *William Camden, Annales Rerum Anglicarum et Hibernicarum Regnante Elizabetha*, California 2001, s. 45, 47–48.

za někoho, kdo nepocházel z jejich vlastního kmene. Potom by totiž docházelo k přesunům půdy a problémům, které by jen oslabovali dědictví jejich otců.⁷³ „Zajímavé je to, že ochránci a patroni práv našich dam nevzali tento zákon v potaz předtím, než poradili zaslepené princezně a nedobrym šlechticům, aby zradili staré svobody a předali moc do rukou cizinců. Anglie byla pro uspokojení nesmírného chtíce toho ukrutného monstra Marie (pro krvavou tyranii nehodně označená žena) zrazena, běda, ve prospěch hrdeho Španěla. A Skotsko, pro vlnu šílenství a hlouposti svých správců a pro praktiky dravé dámy, upadlo obdobně pod záštitou manželství pod nadvládu Francie.“⁷⁴

Dynastické sňatky a provdávání královských dcer do ciziny bylo v 16. století něčím zcela normálním. Proč je tedy Knox tolik odsuzoval? V právě popsaném případě šlo totiž o situaci, kdy ani Anglie, ani Skotsko neměly přímého mužského dědice, který by vládl místo princezny, jež by se mohla provdat do ciziny. Za normální situace bylo zcela běžné, že muž vládl svému království a ženské příslušnice jeho rodu sloužily jako cenné figurky v oblastech sňatkové politiky. Z politických důvodů byly provdávány za významné šlechtice a pány jak z vlastního království, tak z okolních zemí, se kterými bylo aktuálně nutné udržovat dobré vztahy.⁷⁵ Nyní ovšem na anglickém trůnu seděla Marie Tudorovna, která se nechtěla zhostit tradiční role a odejít do země svého manžela, kde by vládla po jeho boku. Ona sama byla královnou a nechtěla se svého postavení vzdát. Když se provdala za Filipa II. Habsburského, tak se sice stala jeho ženou, ale i nadále spravovala svá dědičná území, stejně jako to on učinil ve Španělsku. To nic neměnilo na faktu, že se tímto spojením utvořila nová mocenská koalice, která nebyla řadě anglických šlechticů dvakrát po chuti.

Jak již bylo řečeno, ve Skotsku byla situace v podstatě stejná. Marie de Guise vládla jako regentka namísto své dcery, ale otevřela Skotsko francouzským vojskům a svěřovala významné úřady do rukou cizinců, kteří jí byli věrní. Tou dobou pobývala právoplatná královna Marie Stuartovna u francouzského dvora, kde se měla provdat za dauphina Františka. Tím mělo stejně jako v případě anglické královny Marie Tudorovny dojít k provázání dvou zemí a utvoření koalice, jejíž cíle nemusely odpovídat nejlepším zájmům skotského národa.⁷⁶

.....
⁷³ „One thing is yet to be noted and observed in the law made concerning the inheritance of the daughters of Zelophead, to wit, that it was forbidden unto them to marry without their own tribe...” M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings*, s. 71.

⁷⁴ „Wonder it is that the advocates and patrons of the right of our ladies did not consider and ponder this law before that they counseled the blind princes and unworthy nobles of their countries to betray the liberties thereof into the hands of strangers. England, for satisfying of the inordinate appetites of that cruel monster Mary (unworthy by reason of her bloody tyranny of the name of a woman), betrayed, alas, to the proud Spaniard; and Scotland, by the rash madness of foolish governors and by the practices of a crafty dame, designed likewise, under title of marriage, into the power of France.“ TAMTÉŽ, s. 71.

⁷⁵ Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 2004, s. 31–42.

⁷⁶ Arthur CLIFFORD (ed.), *The State Papers and Letters of Sir Ralph Sadler I*, Edinburgh 1809, s. 378.

Proti Knoxovým argumentům lze namítnout, že dobová politická situace nebyla běžná a nebylo tedy možné jednat na základě starších precedentů. Kdyby se Marie Tudorovna a Marie Stuartovna provdaly za domácí šlechtice, tak by čelily řadě dalších vnitropolitických problémů. Buď by se musely provdat za někoho ze svých příbuzných, například za nějakého bratrance, aby neoslabily vliv vlastní rodiny, nebo by jim hrozily problémy spojené s morganatickým sňatkem. Jakákoliv volba by destabilizovala poměr sil na domácí politické scéně, čímž by vzrostlo riziko vzniku šlechtické opozice.⁷⁷ Z tohoto důvodu se dá usuzovat, že žádání z potenciálních voleb nemohla zajistit stoprocentní šanci na úspěch. Proto bylo v obou případech vybráno „menší zlo“, jež sice umožňovalo růst vlivu cizích mocností na úkor Anglie a Skotska, ale neotevíralo riziko občanské války, kterou po předchozích zkušenostech s válkou růži nikdo nechtěl riskovat. Obě královny si udržely svou vládu nad královstvím a k tomu ještě získaly potenciální pomoc svých manželů, kteří je však vtáhli do víru již zmiňované války.

Názory Christophera Goodmana se v podstatě shodovaly s těmi Knoxovými. Oba dva kritizovali jmenované královny za jejich vztahy s cizími vládci, ale i tak zde existovalo několik zásadních rozdílů. Na rozdíl od Knoxe se ve své práci Goodman věnoval pouze anglickému prostředí, takže kritizoval jen Marii Tudorovnu a její sňatek se španělským králem. Při bližším zkoumání Goodmanova vyjádření k vazbám mezi Anglií a Španělskem je sice zřetelná řada podobností s Knoxovým přístupem, ale také je patrné, že Goodman se daleko více věnoval rozboru hierarchie moci mezi panovníkem a samotným Bohem, namísto obyčejných útoků proti sňatkům s cizinci. Ve své práci Goodman na toto téma napsal: „*Rádcí, jejichž úkolem je usměrňovat náklonost jejich knížat a vládců, by měli prostřednictvím svých rad podporovat Boží slávu a uzdravovat svou zemi skrze přesvědčení o své podřízenosti [vůči Bohu]. Namísto toho však doposud usilovali o nalezení způsobu, jak uspokojit bezbožné touhy jejich bezbožné a nezákonné panovnice, hříšné Jezábel, která je v rozporu s přírodou a Božím slovem, trestem za naše hříchy. Její nadvláda je tou nejzkaženější zradou Krista, protože ze své země i ze sebe samotné učinila otroky v rukou cizinců a cizího národa hrdých Španělů.*“⁷⁸ A právě zmíněné „přesvědčení o své podřízenosti vůči Bohu“ bylo jedním ze zásadních rozdílů mezi Knoxem a Goodmanem. Knox byl autorem mnoha děl, ve kterých se věnoval kritice různých společenských skupin či politických rozhodnutí, oproti tomu pro Goodmana byla tato práce literárním debutem,

⁷⁷ Max RADIN, *Legal History of the Morganatic Marriage*, The University of Chicago Law Review 4, 1937, s. 604–615.

⁷⁸ „*The counselors, whose office is to bridle the affections of their princes and governors, in giving such counsel as might promote the glory of God, and the wealth of their country by this persuasion of obedience, have hitherto sought, and yet appearing do, how to accomplish and satisfy the ungodly lusts of their ungodly and unlawful Governess, wicked Jezebel: who for our sins, contrary to nature and the manifest word of God, is suffered to reign over us in God's fury, and have thereby most wickedly betrayed Christ, their country and themselves to become slaves to a stranger and foreign nation, the proud Spaniards.*“ P. POOLE (ed.), *Ch. Goodman, How Superior Powers*, s. 14.

ve kterém dával průchod nejen kritice žen a aktuálního dění, ale také svému náhledu na svět a na vztah mezi lidmi a Bohem. Goodman totiž věřil, že všichni lidé jsou podřízeni božské autoritě a musí se chovat tak, aby byli svého života a dosaženého postavení hodni. Z tohoto důvodu by i nejmocnější šlechtici a králové měli s pokorou pokleknout před Bohem a následovat jím vytyčenou cestu, jinak by se mohlo stát, že jim bude svěřená moc odebrána. Byl to právě Bůh, který pomazal vládu všech panovníků a svěřil jim kontrolu nad světem, který sám stvořil. Moc, kterou králům svěřil, jim ale mohla být stejně tak odebrána a vložena do rukou někoho vhodnějšího.

Marie Tudorovna měla být příkladem právě takového panovníka, který by měl být za své hříchy zbaven veškerých práv a úřadů. Nejen že šlo o katoličku, ale ještě o poloviční cizinku, která se provdala za panovníka ze silně věřící katolické země. Tím Marie Tudorovna v očích obou kazatelů zradila jedinou správnou cestu – protestantismus. A když začala pronásledovat a perzekuovat anglické protestanty, tak Goodman došel k závěru, že se špatným výkonem svého úřadu zpronevěřila samotnému Bohu, a proto by se měla začít kát ze svých hříchů a podřídit se vůli protestantských duchovních, kteří by v zemi opět obnovili pořádek. Doslova se o celé situaci Goodman zmiňoval takto: „*A přesto existuje něco jako vzpoura vedená proti člověku, který je pouhým smrtelníkem. Co bychom měli učinit králi nebo knížeti, který se postaví proti majestátu samotného Boha, který je nesmrtelný, a kterému náleží všechna moc, vláda i pocty? Nebo snad není jeho [panovníkův] zločin a zrada větší a nezaslouží si o to přísnější [trest] už proto, že Bůh je ve srovnání s jakoukoli světskou mocí o tolik lepší než jakýkoli král nebo kníže...?*“⁷⁹ „*Tam, kde jsme dříve sloužili lidem, a nikoliv Bohu, bychom nyní měli sloužit Bohu, a nikoliv lidem. Tam, kde jsme zneužívali Božích darů k ochraně modlářství a tyranie, tam je nyní použijme k obnovení slávy Boží a k ochraně Jeho pokorných a trpících dětí...*“⁸⁰ „*A proto (drazí bratři v Pánu), se vraťme k našemu cíli. Můžete dobře porozumět věcem, které jsme doposud zmínili, a to nejen v souvislosti s hrůzami, které se v současnosti dějí v Anglii... Poslušnost znamená raději naslouchat Bohu než člověku a raději vzdorovat člověku než Bohu... Zároveň můžete vidět, nakolik nicotné jsou příkazy, výhrůžky, moc, autorita i tresty jakéhokoliv krále, knížete nebo císaře...*“⁸¹

.....

⁷⁹ „*And yet here is but rebellion against man, who is but mortal. What ought we then to do unto that king or prince, that lifts himself up against the majesty of God, who is immortal, to whom belongs all power, dominion, and honor? Or rather is not his crime and treason greater, and deserves so much more, as God is more excellent, compared to any worldly power, then is any king or prince...*“ P. POOLE (ed.), *Ch. Goodman, How Superior Powers*, s. 22–23.

⁸⁰ „*Where before we served men and not God, now to serve God and not man, but in God: Whereas we abused all the gifts of God to maintain idolatry and tyranny, now to use the same to the restoring of God's glory, and preservation of His humble and afflicted children...*“ TAMTÉŽ, s. 31.

⁸¹ „*Wherefore (dear brethren in the Lord) to return to our purpose, you may well understand these things which have been hitherto mentioned, not only the cause of all our misery in England this day... Obedience is to hear God rather than man, and to resist man rather than God... Wherein you may see how little the commandments, threatening, power, authority, or punishments of any king, prince or emperor...*“ TAMTÉŽ, s. 32.

„Čiňte pokání a kajte se ze svých hříchů, bídní mužové, neboť Vaše břichy jsou ty nejstrašnější a pohár Vaší nepravosti je plný. Hodina Vašeho soudu se blíží...“⁸² „Ta bezbožná žena, která byla neprávem prohlášena Vaší královnou, Vám (jak říkáte) poroučí. Ó, Vy ješitní a bídní mužové. Copak jste skrze vlastní zaslepenost neviděli, k jaké ohavnosti jste se to připojili? A to jen proto, že jste neměli Boha, který by Vám vládl, a Jeho slovo, které by osvětlovalo Vaše kroky. Nebyl to on, kdo dovolil, aby Vám vládli pokrytci a modláři, nikoliv Jím vyvolený muž, nýbrž žena, která zakazuje dodržování Jeho zákonů... Stejně tak jako za panování ukrutné Jezábel a bezbožné Atalie, zvláštních prostřednic samotného Satana...“⁸³

I Knox se ve svém textu zmiňoval o oprávněném vzdoru vůči panovníkovi, ale nikdy v takové míře jako to činil Christopher Goodman. John Knox pouze tvrdil, že: „My jsme v naší bídné době povinni napomenout svět a jeho tyrany v jejich ukvapené destrukci, abychom je ujistili a zakřičeli na ně, ať už poslouchají nebo ne, že krev světců, kterou neustále prolévají, nadále volá a prahne po pomstě v přítomnosti Boží.“⁸⁴ „A proto znovu připomínám fakt, o němž jsem již dříve mluvil, že je výsměch, aby žena byla vyvolena k usednutí na trůn samotného Boha, aby učila, soudila nebo vládla muži, je to nepřirozená obludnost, urážka Boha a věc nejvíce odporná jeho vůli a příkazům. Neboť on jim zakázal, jak již bylo dříve prokázáno, aby mluvily k shromážděním a zakázal jim uzurpovat si jakoukoliv nadvládu nad mužem.“⁸⁵

Už na této krátké ukázce je patrný rozdíl mezi Knoxovými a Goodmanovými argumenty. Zatímco Goodman vysvětloval a do větších detailů rozvíjel vlastní teorii oprávněného násilného vzdoru vůči svrchovaným vládcům, John Knox pouze nabádal poddané k tomu, aby se zamysleli nad tím, kdo jim ve skutečnosti vládne, a že toho dotýčný není hoden z konkrétních důvodů. Právě proto byla již po svém vydání vnímána Goodmanova práce jako extrémně radikální a natolik pobuřující, že bylo její další šíření zakázáno.

⁸² „Repent, repent, you miserable men: for your sins are at the highest, your cup of iniquity is full, and the hour of your heavy visitation is come...“ TAMTÉŽ, s. 35.

⁸³ „That wicked woman, whom you untruly make your Queen, has (you say) so commanded you. O vain and miserable men. To what vileness are you brought, and yet as blind men, you see not? Because you would not have God to reign over you, and His word to be a light unto your footsteps, behold, He has not given a hypocrite only to reign over you but an idolatress as well: not a man according to His appointment, but a woman, which His Law forbids... As was the reign of cruel Jezebel, and ungodly Athalia, special instruments of Satan...“ TAMTÉŽ, s. 35–36.

⁸⁴ „We in this our miserable age are bound to admonish the world and the tyrants thereof of their sudden destruction, to assure them, and to cry unto them, whether they list to hear or not, that the blood of the saints, which by them is shed, continually cries and craves vengeance in the presence of the Lord of hosts.“ M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings*, s. 38.

⁸⁵ „And therefore, yet again, I repeat that which before I have affirmed, to wit, that a woman promoted to sit in the seat of God, that is, to teach, to judge, or to reign above man, is a monster in nature, contumely to God, and a thing most repugnant to his will and ordinance. For he hath deprived them, as before is proved, of speaking in the congregation and hath expressly forbidden them to usurp any kind of authority above man.“ TAMTÉŽ, s. 48.

S podobným ohlasem se později setkala také Knoxovo dílo, ale ani to se podle tehdejších odborníků na dané téma radikálností nerovnálo Goodmanovu spisu.

V obou analyzovaných dílech se lze setkat hned s několika biblickými jmény, která byla shodně užívána ve spojitosti s Marií Tudorovnou, Marií de Guise, ale také s Marií Stuartovnou a teoreticky i s Alžbětou I. Těmito jmény jsou Jézabel a Atalia, postavy ze Starého zákona, které jsou spojovány právě s těmi negativními ženskými vlastnostmi, které již dříve zmiňovali oba kazatelé.⁸⁶ Jezabel byla dcerou tyrského krále, která se provdala za izraelského krále Achaba. Údajně byla známa pro svůj špatný vliv na izraelské náboženství, protože se své poddané snažila přimět k tomu, aby začali uctívat boha Bála. Mělo jít o silnou, avšak sobeckou ženu, která se k prosazení vlastních cílů nebála použít jakýchkoliv prostředků. Další zmíněnou biblickou postavou byla Atalia, což byla dcera Jezabel a jediná žena, která usedla na judský trůn. Svůj věhlas si získala svou bezohledností, když v honbě za uchvácením trůnu neváhala povraždit všechny mužské potomky domu Davidova, a to včetně svých vlastních vnuků.⁸⁷

Jak Marie Tudorovna, tak Marie de Guise a Marie Stuartovna se hlásily k římsko-katolické víře a ve svých zemích usilovaly o udržení, případně o násilné obnovení katolicismu. Právě proto byly nespokojenými protestanty označovány jako Jezabel, protože bránily svým poddaným v následování protestantismu. V případě Marie de Guise a Marie Stuartovny bylo srovnávání s biblickými postavami o to vhodnější, že šlo o matku s dcerou, takže jim bylo označení Jezabel a Atalia přisuzováno o to více. Využití biblických jmen však v budoucnu přineslo oběma autorům řadu problémů. Práce s biblickou symbolikou sice mohla literární úroveň obou spisů pozvedávat na vyšší úroveň, ale v praxi se dala lehce překroutit a pozměnit tak, aby sloužila ke zcela opačným účelům. Po smrti Marie Tudorovny na anglický trůn usedla královna Alžběta I. Tudorovna, která ukončila rekatolizační snahy a navrátila Anglii protestantismus. Okamžitě mohla být katolíky označována jako nová biblická Jezabel, která se staví do cesty jejich původnímu vyznání a prosazuje své stoupence a nové pořádky. Veškeré Alžbětiny snahy o smír mezi anglickými katolíky a protestanty mohly lehce vzít za své jen kvůli kritické práci dvou vyhnaných reformátorů.

O oprávněnosti Wyattova povstání

Posledním z bodů, který spojoval práce obou kazatelů, byly zmínky o Thomasu Wyattovi, anglickém šlechtici a odpůrci Marie Tudorovny, který proti ní vedl v počátcích její vlády rebelii, ta ale skončila nezdarem.⁸⁸ John Knox Thomase Wyatta zmiňoval spíše

⁸⁶ A. SHEPHARD, *Gender*, s. 159.

⁸⁷ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, s. 294.

⁸⁸ Thomasu Wyattovi a jeho povstání proti Marii Tudorovně se ve svých výzkumech věnoval Anthony FLETCHER – Diarmaid MACCULLOCH, *Tudor Rebellions*, London 2004; David LOADES, *The Wyatt Rebellion*, Oxford 2000.

okrajově s cílem předložit příklad Mariina krutého zacházení se svými odpůrci a kritiky, ale Christopher Goodman ho vnímal jako mučedníka, jehož příkladu bylo možné využít při burcování lidu k dalším povstáním. Prostřednictvím příběhu o Wyattově rebelii se Goodman též snažil dále rozvíjet svou teorii oprávněného vzdoru. O Wyattově rebelii napsal: „*Ale já znám Vaši odpověď: zkušenosti (říkáte) nás naučily pravému opaku. Neboť kdyby byl Bůh potěšen jednáním Sira Thomase Wyatta... nejspíše by dosáhl vyšších úspěchů. Nicméně se jednalo o muže, který se jak u Boha, tak mezi všemi dobrými muži těšil veliké úctě, a to bez ohledu na to, že byl zatčen, odsouzen a nakonec (ačkoli mu byla přislíbena milost) stát jako zrádce. A vedle něj, Sir Henry Isley, rytíř, který byl spolu s mnoha dalšími zbožnými muži oběšen a zabit. Dále můžete též potvrdit, že urozený lord Henry Grey, markýz z Dorsetu a vévoda ze Suffolku, který se pouze pro svou horlivost, hájení Boží slávy a pro svobodu své země připravil na podporu již zmíněného Wyatta... byl podveden, nebo spíše zrazen, alespoň tomu věřil, a spolu se svým bratrem, lordem Thomasem Grayem (mužem veliké odvahy a dobrotého smýšlení), byl též stát.*“⁸⁹ „*Vskutku, pro horlivost ve jménu Boží pravdy a soucit, který cítil ke své zemi, pro utrpení, které viděl přicházet spolu s uzurpátorem moci, s bezbožnou Jezábél a jejími nemilosrdnými papeženci, vojáky Antikrista. Pokud je zradou bránit evangelium a vlastní zem před ukrutnými cizinci a nepřáteli, tak potom byl Wyatt zrádcem a rebelem. Ale co když to byla jeho povinnost a všichni ostatní samozvaní křesťané mezi vámi jsou tím pádem zrádci, kteří jej oklamali...*“⁹⁰

Goodman tímto způsobem hájil Wyattovo jméno a pověst, respektive pověst všech mužů, kteří neváhali povstat proti Marii Tudorovně. Samotná Marie je mohla označit za zrádce a vzbuorence, ale v Goodmanových očích šlo o statečné muže, kteří bojovali za udržení protestantské víry, za Boha a jeho následovníky. Představovali pro něj proto vzor, který by v ideálním případě měli následovat všichni dobří křesťané. Jako zrádce proto označuje všechny ty, kteří přijali Marii za svou královnu a opustili cestu protestantismu. V samotném Goodmanově textu si proto lze všimnout, že u všech zadržených

⁸⁹ „*But I know your answer: experience (you say) has taught us the contrary. For if God had been pleased herein with Sir Thomas Wyatt... it should undoubtedly have had better success. But he being a man, and of God, of great estimation amongst all good men, was notwithstanding apprehended, condemned, and at last (although he was promised his pardon) as a traitor beheaded. And besides him, Sir Henry Isley, knight, with many godly men for the same act, hanged and murdered. The like also you will affirm of that noble man Henry Lord Grey, Marquis Dorset, and Duke of Suffolk: who only for the zeal that he had to promote God's glory, and the liberty of his country, prepared himself with that power he could make to the aid of the said Wyatt... But being deceived, or rather betrayed by such as he trusted unto, was in the end also apprehended, and with his brother, the Lord Thomas Grey (a gentleman of great courage and like mindedness), was also beheaded.*“ P. POOLE (ed.), *Ch. Goodman, How Superior Powers*, s. 70.

⁹⁰ „*Verily, the zeal of God's truth and the pity that he had to his country, for the miseries he saw to approach by the usurped power of ungodly Jezebel, and her merciless papists, the soldiers of Antichrist. If it is treason to defend the Gospel and his country from cruel strangers and enemies, then was Wyatt a traitor and rebel. But if this was his duty, and all others that professed Christ amongst you, then are all such traitors, as did deceive him...*“ TAMTÉŽ, s. 70–71.

šlechticů byl kladen důraz na pozitivní vlastnosti – skutečnost, že se horlivě hnali do boje v Božím jméně, byli zbožní, těšili se velké úctě a uznání, ale navzdory tomu, že byla některým z nich přislíbena milost, tak byli nakonec popraveni. Vedle toho je Marie Tudorovna opět označována jako bezbožná Jezábel, která do Anglie přivedla nemilosrdné papežence, příslušníky římsko-katolického vyznání, na které Goodman pohlíží jako na utívače Antikrista.

Je velice zajímavé, že John Knox ve srovnání s Christopherem Goodmanem věnoval Wyattovi jen letmou zmínku a ve svém *Prvním zatroubení proti obludné nadvládě žen* uvedl úplně jiné oběti Mariiny krutovlády, které Goodman zcela opomenul. Knox v závěru svého textu napsal: „[Bůh] proklel Jezábel z Anglie spolu se smrtícími a odpornými papeženci, neschvaluje a není pyšný na to, že triumfovala nejen proti Wyattovi, ale též proti všem ostatním, kteří proti ní vystoupili, popřípadě kritizovali její jednání. Necht' si však uvědomí, že nezískala převahu nad Bohem, jehož trůn se nachází výše, než kam kdy její rohy dosáhnout. A necht' též vezmou v potaz, že její vláda započala spolu se žněmi nespravedlnosti velmi nedospěle a nezrale. Ne, bylo to tak nezkušené, tak utajované, tak zaobalené, tak skryté a pokrytecké, že někteří muži – dokonce i služebníci Boží – mysleli, že není nemožné, aby se z vlků stala jehňata a že se zmije může zbavit svých přirozených jedů...“⁹¹ „Nejen krev otce Latimera, mírného muže Božího, biskupa z Canterbury, učeného a diskrétního Ridleyho, nevinné lady Jane Dudleyové a mnoha zbožných a ctihodných kazatelů, kteří nesmí být zapomenuti...“⁹²

Otec Latimer, biskup z Canterbury, a Nicholas Ridley byli protestanti, které Marie Tudorovna obvinila z kacířství a poté je nechala upálit. Představují proto zástupce církevních obětí Mariiny vlády, kteří měli ukázat, že se resty netýkaly pouze Thomase Wyatta a jeho následovníků. Jane Dudleyová je méně známé jméno Jane Greyové, pravnučky Jindřicha VII. Tudora, a tudíž i sestřenice krále Eduarda VI., která pro Marii Tudorovnu představovala nebezpečí v tom směru, že právě jí Eduard VI. ve své závěti odkázal anglický trůn, a proto pro Marii Tudorovnu představovala konkurenci, za jejíž jméno by

⁹¹ „Cursed Jezebel of England, with the pestilent and detestable generation of papists, make no little brag and boast that they have triumphed not only against Wyatt, but also against all such as have enterprised anything against them or their proceedings. But let her and them consider that yet they have not prevailed against God; his throne is more high than the length of their horns be able to reach. And let them further consider that in the beginning of this their bloody reign the harvest of their iniquity was not comen to full maturity and ripeness. No, it was so green, so secret I mean, so covered, and so hid with hypocrisy that some men – even the servants of God – thought it not impossible but that wolves might be changed into lambs, and also that the viper might remove her natural venom.“ M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings*, s. 77.

⁹² „So that now not only the blood of father Latimer, of the mild man of God, the bishop of Canterbury, of learned and discrete Ridley, of innocent Lady Jane Dudley, and many godly and worthy preachers that cannot be forgotten...“ TAMTÉŽ, s. 77.

se mohla schovávat všechna budoucí povstání. Z toho důvodu Marie Tudorovna nechala Jane Greyovou spolu s jejím manželem už na počátku roku 1554 popravit.⁹³

O důsledcích Knoxova a Goodmanova jednání

Ani Christopher Goodman, ani John Knox nemohli počátkem roku 1558, kdy vyšla obě jejich díla, vědět, že již na podzim téhož roku Marie Tudorovna zemře a na její místo nastoupí její nevlastní sestra Alžběta. Vydání obou děl proto nemohlo přijít v méně vhodný okamžik, protože navzdory počátečním záměrům obou kazatelů mohla nyní díla naopak sloužit jako zdroj argumentů namířených proti nové královně. Namísto kritiky a motivování širokých vrstev k povstání proti katolické královně Marii Tudorovně tak mohla veškerá snaha způsobit pravý opak a vnést další problémy do už tak dosti problematického počátku panování královny Alžběty, která se musela vypořádat s úskalími, která doslova zdědila po své předchůdkyni.⁹⁴

Namísto velkolepého návratu do vlasti na Knoxe s Goodmanem čekalo jen hořké zklamání. Oběma mužům byl návrat do Anglie pod hrozbou přísných trestů zapovězen, šíření jejich nábožensko-politických spisů bylo v zemi zakázáno a většina jejich anglických přátel se od nich ze strachu a nepochopení raději odvrátila.⁹⁵ John Knox sice nějaký čas usiloval o vysvětlení svých pohnutek skrze korespondenci zaslanou královně Alžbětě a jejím rádcům, ale ničeho tím nedosáhl. Královna mu stejně jako Christopheru Goodmanovi nemohla odpustit výroky, kterých se ve svých textech dopustil.⁹⁶ Po tomto neúspěšném vyjednávání se Knox rozhodl pro návrat do rodného Skotska, kde pokračoval ve svém reformačním snažení a v boji proti královně-regentce Marii de Guise a Francouzům.

Christopher Goodman se naopak tajně vrátil do Anglie, ovšem ze strachu o vlastní život nakonec odešel za Johnem Knoxem do Skotska, kde spolu i nadále usilovali o reformování skotské církve.⁹⁷ Po zdárném završení skotské reformace Knox s Goodmanem společně stáli u zrodu skotské presbyteriánské církve, ale časem se jejich cesty rozešly. Knox zůstal ve Skotsku a pokračoval ve své kazatelské činnosti. Christopher Goodman odešel do Irska, kde se pokoušel šířit myšlenky protestantismu. Jeho plány a vize sahaly až tak daleko, že chtěl usilovat o něco, co by dnes bylo možné pojmenovat jako irskou reformaci. K účasti na tomto snažení dokonce lákal i Johna Knoxe, který si po letech

⁹³ Patrick COLLINSON, *Short Oxford History of The British Isles: The Sixteenth Century*, Oxford 2011, s. 94–95.

⁹⁴ J. DAWSON – L. GLASSEY, *Some Unpublished Letters*, s. 175–176.

⁹⁵ M. A. BRESLOW (ed.), *The Political Writings VI*, s. 15–21.

⁹⁶ S. KNOX, *Christopher*, s. 229–230.

⁹⁷ D. DANNER, *Christopher*, s. 61.

na smrtelné posteli velmi vyčítal, že nevyslyšel přítelovo volání a nepokusil se spolu s ním o uskutečnění tohoto odvážného plánu.⁹⁸

John Knox zemřel roku 1572, ale jeho pověst bouřlivého kazatele, reformátora a otce skotské presbyteriánské církve žila dál. Christopher Goodman přežil Johna Knoxe bezmála o jednatřicet let, neboť zemřel až v roce 1603. Po Knoxově smrti Goodman i nadále působil jako kazatel.⁹⁹ Na sklonku života mu byl anglickou královnou Alžbětou nabídnut smír a výměnou za odvolání názorů prezentovaných v díle *Jak by sverchovaní vládcí měli naslouchat svým poddaným: A kdy je možno jim dle Božích zákonů odmítnout poslušnost a vzdorovat* umožněn bezpečný návrat do Anglie. Christopher Goodman tuto nabídku nakonec přijal a své poslední roky dožil ve své domovině.¹⁰⁰ Za svého života sice nedosáhl věhlasu srovnatelného s Knoxovým, ale i tak lze mít za to, že by John Knox bez Goodmanovy podpory nikdy nedošel tak daleko. Oba kazatelé byli po mnoho let nejbližšími přáteli, kteří se za všech okolností podporovali, doplňovali a inspirovali v dalším boji za ideály a názory, které považovali za správné. Už jejich práce dokazují neuvěřitelnou provázanost a názorové souznění, kterého během svého ženevského pobytu dosáhli.

Závěr

Vždy je velmi těžké porovnávat práce autorů, jejichž život byl velmi podobný, ale zároveň se v něm dalo nalézt tolik zajímavých rozdílů. John Knox i Christopher Goodman se sice narodili v různých zemích – Anglii a Skotsku, ale pocházeli ze srovnatelných poměrů, žili ve stejné době, oba vystudovali teologii a přestoupili z římsko-katolického vyznání nejprve k anglikánské, později k presbyteriánské církvi. Oba své nejlepší roky prožili za vlády anglického krále Eduarda VI. z rodu Tudorovců a oba tvrdě zasáhl nucený odchod do evropského exilu, který přišel spolu s nástupem Marie I. Tudorovny. Společnými silami pokračovali v kazatelské činnosti ve švýcarské Ženevě, kde vybudovali zázemí pro anglické a skotské protestanty, kteří byli též nuceni opustit kvůli své víře rodnou zem. A po společné domluvě v Ženevě sepsali své nejznámější spisy, jejichž cílem byla kritika vlády a nových pořádků zavedených anglickou královnou Marií I. Tudorovou.¹⁰¹

Ačkoliv to nemusí být na první pohled patrné, autorský přístup k problematice představené v rámci této studie se u obou autorů dost lišil. Právě z toho důvodu byla tato studie vystavěna na symbolických křižovatkách, na kterých se jednotlivá témata prolínala, a tak je bylo možné porovnat. Oba zmiňované traktáty byly spíše souborem kritických kázání a modliteb, jejichž smyslem mělo být ústní šíření mezi široké vrstvy společnosti,

⁹⁸ S. KNOX, *Christopher*, s. 231–232.

⁹⁹ D. DANNER, *Christopher*, s. 65.

¹⁰⁰ S. KNOX, *Christopher*, s. 231–232.

¹⁰¹ M. WALZER, *Revolutionary Ideology*, s. 643.

kteřé by tak bylo možné vyburcovat k otevřenému povstání proti bezbožným vládcům. John Knox veškerou svou výmluvnost nasměroval ke kritice ženské vlády, ve které vystupoval jako symbolický prorok, jehož jediným cílem bylo varovat anglický lid před příchodem Božího hněvu a následně apokalypsy. Ve své práci předkládal jeden argument za druhým a postupně vytvářel působivou mozaiku plnou ženské falše, ctížádosti a krutosti, která měla spolu s odkazy na spolupráci s římsko-katolickou církví a Španělskem otevřít oči každému, kdo doposud neprohlédl bezbožné jednání Marie I. Tudorovny.

Christopher Goodman však zvolil odlišný postup a svůj text rozdělil do patnácti tematicky řazených částí, přičemž se v každé z nich snažil najít odpověď na nějakou otázku nebo problém, kterým se v rámci zvoleného tématu zabýval. Úvodní epistolu k samotnému spisu sepsal Goodmanův dobrý přítel William Whittingham, který spolu s ním a Johnem Knoxem sdílel osud vyhnaného kazatele, který toužil po změně stávajících poměrů na půdě Britských ostrovů. Ve zmíněném úvodu proto nabádal prostý lid k tomu, aby se zamyslel nad tím, jestli opravdu následuje cestu vytyčenou Bohem, nebo dává přednost pochlebování a klamu, který v Anglii aktuálně spolu s Marií Tudorovou šíří katoličtí kněží.¹⁰² Na Whittinghamův dramatický úvod následně navázal Goodman s úvodními kapitolami svého díla, ve kterých se snažil představit chyby a omyly, kterých se dopouštěla katolická církev i jednotlivé koncily. Základní otázky, obvinění a potenciální řešení dále Christopher Goodman doplnil o svou teorii oprávněného vzdoru, ve které popisoval, za jakých okolností je možné se postavit proti svrchovaným vládcům nezávisle na pohlaví či původu. Tím zcela předběhl Johna Knoxe i celou svou dobu a vystavěl tak základy pro argumentaci budoucích evropských revolučních hnutí. U většiny svých vrstevníků se však Goodmanovy úvahy setkaly pouze s nepochopením, které nakonec vyústilo až v úplný zákaz dalšího šíření jeho jediného literárního díla.

A právě v tomto pomyslném prolomení dobových tabu spočívala jedinečnost a výjimečnost Johna Knoxe a Christophera Goodmana, protože na rozdíl od svých současníků neváhali riskovat vše a jako první otevřeně vystoupili s kritikou nejvyšších společenských vrstev, a to dokonce s obviněními namířenými přímo proti královnám, které v dané době ovládaly značnou část západní Evropy. Jejich práce se díky tomu staly pomyslným vzorem pro další generace autorů, kteří se od té doby stále častěji zamýšleli nad otázkami a problémy, které si pokládal právě John Knox a Christopher Goodman.

.....
¹⁰² D. DANNER, *Christopher*, s. 63

Miroslav Beneš

John Knox and Christopher Goodman in the (im)mortal Fight against Women, Bastards and Outlanders

Abstract

Christopher Goodman and John Knox were 16th century famous theologians and reformers, who were well-known for their radical resistance against the authority of English Queen Mary Tudor and Scottish Queen-Regent Mary de Guise. During the years they spent in exile, they wrote their most famous works – *How Superior Powers Ought To Be Obeyed By Their Subjects: And Wherein They May Lawfully By God's Word Be Disobeyed And Resisted* and *The First Blast of Trumpet against the Monstrous Regiment of Women*. The main subject of this research is a comparison of already mentioned writings, while the main emphasis is placed on the comparison of common topics – that means criticism of women rulers, their illegitimate origins, succession rights and relationship with foreigners, and theory of legitimate defence against bad rulers.

KEYWORDS:

John Knox; Christopher Goodman; Gender; Reformation; 16th Century England; 16th Century Scotland.